

METAPOLIS

Paradigma mesta v období post-urbanizmu

Zoltán Holocsy

Rok 2007 sa stal prelomom v dejinách civilizácie – po prvýkrát v histórii ľudstva počet obyvateľov miest prevýšil počet tých, čo žijú na vidieku. Urbanizácia ešte nikdy nenapredovala takým tempom ako v súčasnosti, a stále sa zrýchluje. Mesto je odjakživa považované za najkomplexnejšie fyzické vyjadrenie politických, ekonomických, kultúrnych a ekologických ašpirácií/možností tej-ktorej civilizácie. Dramatické zmeny a nesmierne dynamické procesy, ktorími prechádza v súčasnosti celé ľudstvo, nemohli nezanechať svoje stopy aj na tvári súčasného mesta. Ekonomický vývoj podporený sériou dejinných politických udalostí doviedol globalizáciu do fázy, ked sa už stala fenoménom zasahujúcim každé miesto na svete. Jedným z dôsledkov globalizačného tlaku je nárast urbanizácie a meniaci sa ráz urbánneho prostredia i samotnej obsahovej náplne pojmu mesto. Technologická sféra, tvorená predovšetkým počítačovými a telekomunikačnými technológiami prebrali mnohé funkcie, ktoré plnilo klasické mesto – tvorbu priestorov, kde sa schádzajú známi i neznámi ľudia, vymieňajú si podnety, tovar aj informácie. Keď sa značná časť týchto potrieb a ich uspokojovanie preniesla do virtuálnej sféry, zmenilo to ráz i funkcie mestského priestoru. Pod vplyvom technologických

a spoločenských zmien sa mení spôsob, akým vnímame čas, priestor či krajinu a ich vzájomné vzťahy.

Predkladaná práca si kladie za cieľ zmapovať a opísat stav, v akom sa nachádza mesto na začiatku 21. storočia. Skúma javy a fenomény, ktoré rozhodujúcim spôsobom menia tvár súčasného mesta i naše predstavy o ňom. Skúma dosah celospoločenských fenoménov ako modernizácia, globalizácia, sekularizácia a informatizácia na ráz a povahu spoločnosti. V druhej časti skúma, porovnáva a opisuje dva typy miest a ich vývoj, ako dvoch reprezentantov odlišných paradigiem. Paralelným motívom predkladanej práce je téma dôležitosti nemateriálnej substancie tvoriacej mesto.

Druhá polovica 20. storočia je obdobím postupného opúšťania newtonovsko-descartesovskej paradigmy¹, ktorá určila charakteristickú tvár moderného mesta. Ohromný úspech tejto paradigmy bol spôsobený niekoľkými zásadnými faktormi – predovšetkým redukciou komplexity sveta na prehľadný mechanistický model trojrozmerného priestoru definovaného klasickými euklidovskými postulátmi – priestor je absolútny, nemenný, nehybný. Rozdiel medzi hmotou a (prázdnym) priestorom je jednoznačný

a jasne rozlíšený – buď hmota, alebo priestor. Čas podľa tejto predstavy je podobne absolútny, autónomny a nezávislý od hmotného sveta, rovnomerne plynúci, smerujúci od minulosti cez prítomnosť do budúcnosti. Expanzia civilizácie poháňanej vedeckým materialistickým svetozorom, používajúcim technológie umožnené rozvojom vedy a techniky boli základom pre vznik globalizácie ako jedného zo základných aspektov tohto modernizačného procesu (obr.1). Sprievodnými znakmi tohto procesu sú javy

- industrializácie
- urbanizácie
- byrokratizácie
- sekularizácie

Relativne uzavretý svet mesta sa odjakživa úzko viaza na ideu univerza. Mesto predstavuje kozmos, teritórium s postihnutelným rádom, striktne oddeleňým od vonkajšieho, cudzieho, démonmi obývaného priestoru, ktorý tvorí chaos (obr. 2). Nájdenie, určenie takéhoto bodu v priestore sa v dávnej minulosti stalo momentom, ktorý človeku umožnil vyčleniť z mora chaosu ostrov bezpečia, priestor, ktorému človek rozumel, nadviazal s ním vzťah a naplnil ho svojou existenciou². Akt založenia mesta, či len

postavenia domu, sa pre náboženského človeka stáva analógiou stvoriteľského diela bohov, kozmogóniou. Staviteľ vytvára svet, za ktorý preberá zodpovednosť za jeho udržiavanie a obnovovanie (obr. 3). V ponímaní Ch. N. Schulza možno jeho tézu o povahe architektúry parafrázovať do podoby – mesto je konkretizáciou existenciálneho priestoru spoločnosti. Pojmy miesto, priestor pre dom a v širšom význame priestor mesta, nikdy neoznačovali len abstraktnú geometrickú entitu, tak ako je napríklad definovaná v euklidovských postulátoch, ale priestor nehomogénny, anizotropný, s teritoriami, ktoré v sebe nesú významy, ktoré má človek svoju existenciu, činnosťou odhaliť, konkretizovať, naplniť novým významom³.

Vzťah človeka k miestu a času takisto podlieha v dejinách zmenám. V predmoderných kultúrach bolo počítanie času spájané s miestom – čas bol lokalizovaný, aj keď dosť nepresne a flexibilne. Masové rozšírenie mechanických hodín spôsobilo synchronizáciu ľudských činností, aká do tých čias nebola možná, viedla k nebývalej efektivite od priemyslu, obchodu až po vojenstvo. Spojitosť miesta a času bola definitívne prerušená, význam minulosti a budúcnosti, voľakedy rovnocenné súčasti času je potlačený

v prospech prítomnosti. V tejto súvislosti je významný Foucaultom zavedený pojem heterotópia – akýsi druh ne-miesta či miesta inakosti, narušujúce homogenitu urbánnych priestorov⁴. Súčasné mesto sa javí ako kumulácia či navrstvenie heterotópií. Mesto tak stráca význam ako topologická entita a dôležitejšou sa stáva akcia, ktorej poskytne svoj priestor ako scénu, javisko na prežívanie heterochrónie. Každý obyvateľ mesta môže definovať svoje individuálne heterotópie a heterochrónie, ich prekrývaním a prienikmi sa definujú nové mestské štvre a zóny, ktoré sa nemusia prekryvať s tými fyzickými. Každý mestský priestor môže žiť svoje paralelé životy, môže byť pre niekoho mestom, v ktorom prežíva svoj každodenný čas a pre iného úplným protikladom – heterotópiou a heterochróniou súčasne.

Pre súčasné mesto má proces sekularizácie viačero dôsledkov, ktoré dokážu teologický/sociologický fenomén premietnuť do svojho obrazu, priestoru. Významným dôsledkom sekularizácie pre obraz mesta je zmena vo vnímaní zodpovednosti človeka za stav krajiny a spôsobu jej využitia⁵. Krajina už nie je miestom, ktoré človek dostał od Boha pre svoju existenciu, ale komoditou, ktorá má jediný cieľ – maximalizovať zisk (obr.4). Kým moderna sa úporne snažila ideu Boha nahradíť sekularizovanou verziou „veľkého rozprávania“ a uskutočníť rôznu podobu Utópie, postmoderná doba stratila všetky ilúzie o jej realizovateľnosti.

Globalizácia bola jedným zo spúšťačov procesu transformácie metropoly na metapolu. Čo je príznačné pre globalizáciu, je úzasná akcelerácia celého procesu, ktorá bola v posledných troch dekádach umožnená synergickým spolupôsobením zmien v politickej, ekonomickej i technologickej sfére. Pád železnej opony a krach totalitných režimov, rúcanie colných a obchodných bariér podporené masívnym nasadením informačných a logistických technológií vytvorilo situáciu, keď sa kapitál i tovar môže volne šíriť takmer kdekoľvek na svete rýchlosťou, aká je umožnená rýchlosťou pripojenia na sieť. Moc národných štátov je oslabená. Časť tejto moci odovzdali v procese integrácie do nejakého vyššieho politického celku (napr. EÚ) a o (rôzne veľkú) časť boli jednoducho obrané nadnárodnými korporáciami. Globálny kapitál si cez rôzne sieťové štruktúry vytvára vlastné teritória, prijíma vlastné pravidlá a rozhodnutia, ktoré už nie sú určované politickou elitou, ale definované vlastnými cielmi. V situácii, keď je úloha štátu oslabená, mnohé funkcie sa prenášajú na regióny a mestá. Bývalá rivalita štátov sa mení na sútaž regiónov i samotných miest. Zmeny spôsobu výroby, rozmach sektora služieb a výskumu, miznutie politických a obchodných bariér, ich nahradenie a prepojenie infrastrukturálnymi sieťami, dramatický rozvoj a zlacnenie logistiky, umožnili enormný nárast

mobility kapitálu, ktorý je naďalej hlavným generátorom urbanizácie⁶.

Dôležitým momentom v procese globalizácie je digitalizácia – podľa Saskie Sassen je významným dôsledkom digitalizácie schopnosť pomocou sofistikovaných finančných produktov dematerializovať, „skvapalniť“ akúkoľvek hodnotu, komoditu a urobiť mobilným aj to, čo dovtedy mobilným nebolo. Časopriestorová kompresia, ktorá je dôsledkom rozvoja komunikačných a informačných technológií, mení vzťah centrum – periféria. Pre súčasnú situáciu je charakteristické stieranie rozdielov medzi centrom a perifériou a nová kvalita distribúcie medzi nimi. Robertson ju priliehavo definoval ako glokalizáciu, vzťah simultánnej previazanosti lokálneho a globálneho – na jednej strane globalizácia informácií, myšlienok, pracovnej sily, tovaru, služieb, médií, na druhej strane lokalizácia kapitálu, financií. Pojem globalizácie vystihuje obojsmernosť procesu globalizácie, stav, keď periféria už nie je len pasívnym príjemcom inštrukcií či statkov z centra, ale stáva sa jeho partnerom pri prijímaní rozhodnutí. Výraz tok (flow) sa stáva jedným z najčastejšie používaných slov, ktoré sa snažia opísť realitu metapoly – jej dynamiku, premenlivosť, tekutosť. Zosietované mestá fungujú v rôznych mierkach – môže ísť o globálnu interurbánnu úroveň vzťahov, môže ísť o sieťové vzťahy, ktoré vytvára metapola so svojím bezprostredným okolím, alebo sieť uzlov vytvorených priamo v samotnej metapole. Klúčovým kritériom pre rozvoj a prosperitu metapoly sa stáva dopravná a telekomunikačná konektivita.

Kým človek nebude zbavený svojej fyzickej stránky, materiálne, fyzické bude vždy spolupôsobiť s virtuálnym, digitálnym a tvoriť navzájom prepojené komplexné prostredie metapoly. Virtuálna sféra je pridaná, ďalšia vrstva, ktorá sa vnorila do fyzickej a prenikla ju spôsobom, ktorý rekonfiguroval celú urbánnu sféru, pôsobí v nej a mení ju. Fenomén virtuality je téma, ktorej myslenie sa dostáva do urbánneho diskurzu v okruhu architektov a urbanistov v šesťdesiatych rokoch 20. storočia paralelne s filozofmi a sociológmi, v dobe, ktorá už modernistické koncepty mesta a predovšetkým ich praktickú realizáciu vnímala veľmi kriticky. Ľšlo najmä o práce Kevina Lynch, Roberta Venturiho, Alda Rossiho, Christiana Norberga-Schulza. Mitchell v závere svojej práce „e-topia: „Urban Life, Jim – but not as we know it?“ z roku 1999 dospevia k niekoľkým dôsledkom pre stavbu metapoly, ktoré sumarizuje do piatich bodov:

1. dematerializácia
2. demobilizácia
3. hromadná personalizácia
4. inteligentná prevádzka
5. mäkká transformácia

Rozvoj priemyselnej výroby vyústil do druhu mesta, pre ktorý sa ustáilo označenie METROPOLIS. Tento typ mesta sa začína rozvíjať začiatkom 19. storočia s prvou priemyselnou revolúciou, ktorá bola naštartovaná v Anglicku v polovici 18. storočia sériou technických vynálezov. Obdobie medzi dvoma svetovými vojnami bolo časom, v ktorom sa definitívne vykryštalizovala podoba metropoly ako esenciálnej materializácie karteziánsko-newtonovskej paradigmy – ako mesto, ktoré je postavené na mechanickej (re)produkcií objektov, extenzívnom, expanzívnom, hierarchickom a centralizovanom raste, mesto uskutočnenej mechanickej utópie, mesto industriálneho veku. Metropolis je mesto, ktoré zhromažduje migrantov z vidieka, rozkladá prácu na sériu drobných, mechanicky opakovateľných pracovných úkonov, ktorých súčtom (podľa možnosti v rámci pásovej výroby), býva typický produkt doby – mechanický stroj⁷. Abstraktný ideál moderny sa začal šíriť po celom svete, centralizoval, homogenizoval, štandardizoval, rationalizoval, prefabrikoval a človeka postupne odrezával od vlastnej história, identity i pôvodnej krajiny. Hlavným problémom metropoly sa postupne stal samotný jeho obyvateľ – bol čoraz ľahšie prispôsobiť ho ideálu, ktorý pre neho vysnívali jeho architekti, presvedčení o tom, že poznajú definitívne riešenie všetkých problémov stavby mesta (obr.5).

Metropolis sa stáva vyjadrením urbánneho prostredia postindustriálnej spoločnosti. Nevieme presne datovať, kedy paradiigma metropoly prestala vyuhovať opisu súčasného mesta a bola nahradená konceptom **Metropolis**⁸. Mesto konca šesdesiatych rokov 20. storočia však už začína vyzkazovať skôr znaky metapoly ako metropoly, v osmdesiatych rokoch už začína dominovať v najväčších mestách. Rýchlosť vývoja miest v šesdesiatych rokoch akceleruje, práve vo chvíli, keď sa zdalo, že mestské plánovanie dostali architekti pod svoju kontrolu (obr.6). Po celom svete sa v dôsledku populačnej explózie a novej vlny industrializácie zrýchluje trend urbanizácie. V súčasnosti žije v slumoch jedna miliarda ľudí (podľa správy OSN *The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements*, 2003), do roku 2030 sa podľa očakávaní tento stav zdvojnásobí. Podobné procesy začali prebiehať prakticky po celom svete a vznikajú lokálne mutácie slumov v podobe barrios, shantytowns, bidonvilles, imijondolo, favelas, dharaví, pueblos jóvenes a iných miest tieňov (*shadow towns, informal city*), ktoré majú mnoho spoločných znakov – neformálny, neregulovaný a nelegálny spôsob vzniku, nedostatočnú technickú a dopravnú infraštruktúru, problémy s vysokou kriminalitou a čierrou ekonomikou (obr.7). Sú to ad hoc postavené štvrtle používajúce na svoju stavbu recyklované suroviny – plechy, kartóny, nájdené tehy, ilegálne pripojenie na elektrické rozvody, popierajúce všetky etablované zásady

moderného urbanizmu – sú prehustené, extenzívne, nízkopodlažné, vznikajúce bez akéhokoľvek plánu, riskantne postavené, s nedostatočným hygienickým vybavením. Sú to teritória, ktoré sú viac-menej mimo dosahu oficiálnej moci a vytvárajú enklávy lokálnych autorít. Okupujú územia, ktoré sú pre regulérne mesto ľahko zhodnotiteľné (často okolo zvýškových priesotorov dopravnej infraštruktúry, prudkých svahoch či ekologicky menej cennom prostredí), technicky ľahko využiteľné; bez zábran dokážu vrastať do organizmu mesta, vytvárajúc bizarné kombinácie vysokého a nízkeho, regulovaného a chaotického, oficiálneho a neformálneho, luxusu a núdze. Hoci samotná existencia týchto slumov nie je výhradným znakom metopoly, samoorganizujúci spôsob a vnútorná logika ich vzniku, vzorce rastu analogické s prírodnými procesmi opísanými v teórii komplexných systémov, môžu slúžiť ako extrémny prípad pre rastové simulačné modely metapoly ako jeden z možných spôsobov prognóz jej rozvoja. Pre metapolu je zaujímavý i model ekologickej nenáročnosti slumov, ktoré majú nízke energetické nároky a veľkú časť surovín potrebnych pre svoj život recyklujú⁹. V krajinách s rozvinutou ekonomikou nadobudli procesy rastu mesta iný ráz – typickým je prejav suburbanizácie. Akčný rádius jednotlivca bol v dôsledku automobilizácie rozšírený do okruhu desiatok kilometrov od centra. Motivácia opustiť centrum v prospech predmetia je spôsobená dvoma hlavnými príčinami – prvá je snaha nájsť príjemnejšie miesto na (individuálne) bývanie (počítavanie myšlienky záhradného mesta) a získanie lacnejšieho pozemku než v predraženom centre, vytvárajú rôzne kategórie urban sprawl, „sídelnej kaše“. Nižšie ceny pozemkov sú tiež dôvodom, prečo sa časť výroby, obchodu a služieb stiahujú na perifériu a do predmestských zón, čo spôsobuje ďalšie „rozriedovanie“ hustoty a využitia centrálnych mestských zón. V prípade európskych miest býva ďalším motívom opúšťania centier jednoduchší proces získavania stavebných povolení, lebo nie sú podrobované kritériám ochrany pamiatok, prípadne možno očakávať menší odpor okolia proti výstavbe, taký častý v hustejšie zastavaných územiach. Vzrástajú nároky na dopravnú infraštruktúru, ktorá na jednej strane podporuje konectivitu, na druhej strane vytvára a zahusťuje sieť bariér a nepriepustných ohraničení (obr.8). Vzniká súvislý urbanizovaný pás premenlivej koncentrácie plynulo nadväzujúci na susedný pás, bez jasne differencovanej hranice, vytvárajúc tak polycentrické súmestia, v rôznych kontextoch a rôznymi autormi nazývané *exurbia, edge city* (Garreau, 1991), *network city* (Batten, 1995), *postmodern city*, definované pre dovšetkým dopravnou infraštruktúrou. Metapola prináša do tohto javu nový moment, ktorým je prepojenie suburbí telekomunikačnými sieťami – efekty, ktoré prinášajú, môžu v dôsledku práce doma

5!

6 |

znížiť nároky na dopravné vyťaženie. Takisto obohatenie monofunkčných predmestských zón o niektoré najčastejšie využívané funkcie občianskeho a rekreačného vybavenia môžu znížiť nároky na ustavičnú migráciu za jednotlivými službami⁹. Fenomény masovej expanzie slumov a suburbanizácie sú javy, ktoré sú výhradným špecifickom metopoly, boli prítomné aj v modernom (či dokonca premodernom) meste – metropole, ale meniaci sa spoločenský kontext im pridáva iné významy a prináša iný spôsob hodnotenia a v konečnom dôsledku i riešenia.

To, čo zásadným spôsobom prispelo k premene metropoly na metapolu, bola radikálna zmena výrobných postupov: kým v metropolis je to mechanická reprodukcia strojov a nástrojov (teda sektor priemyslu), v metapolis je hlavným generátorom sektor služieb – predovšetkým tvorba, spracovanie a sprostredkovanie informácií. Zmeny spôsobu výroby, rozmach sektora služieb a výskumu, miznutie politických a obchodných bariér, ich nahradenie a prepojenie infraštrukturálnymi sieťami umožnili enormný nárast mobility (často špekulatívneho) kapitálu, ktorý je naďalej hlavným generátorom urbanizácie. V situácii, keď je rola národného štátu oslabená, musí zodpovednosť za svoj rozvoj prebrať mesto samotné – každé mesto je dnes odsúdené do roly zvodkyne, ktorá musí ustavične rozširovať svoj repertoár tríkov, ktorými sa snaží zaujať globálny kapitol a aspoň časť z neho dostať do svojho gravitačného poľa, aby mu umožnila rozvoj či aspoň prežitie. Súčasne dnes žiadne mesto nie je schopné prežiť len z lokálnych zdrojov. Každé dnešné mesto akoby chcelo (či skôr je nútene) obsiahnuť celý svet, byť viditeľné odvádziať a pritiahať pozornosť hoci aj z toho najvzdialenejšieho kúta sveta. V tomto konkurenčnom boji súperí s inými mestami o získanie aj tej najmenšej výhody.

Na to, aby nejaké mesto prežilo a mohlo sa rozvíjať, je nútene upustiť od tradičných fixných štruktúr

postavených na opozícii mesto – okolitá krajina. Súčasné urbánne topografie majú tendenciu prerasťať do okolitého prostredia a sú modelované najmä dopravnými a komunikačnými koridormi ako vektormi mobility. Tekutá ekonomika, ktorej najúčinnejším nástrojom sú informačné technológie, rozpúšťa tradičný mestský organizmus. Mechanický stroj je nahradený počítačom a zariadeniami telekomunikácií. Tento posun má závažné dôsledky pre architektonickú a urbánnu priestor: kým v metropolis je konkrétny druh činnosti viazaný na konkrétné miesto, v metapolis to zásluhou informačných technológií neplatí – jeho obyvateľ si môže z ľubovoľného miesta vymieňať informácie s kýmkolvek vo svete, kto je podobne pripojený a zdieľať výsledky svojej duševnej práce bez toho, aby fyzicky prekonával vzdialenosť. Fyzické telo metropoly bolo prekryté virtuálnym polom metapoly, pričom jeho hranice sú omnoho menej zreteľné a ľahšie opísateľné. Pri metapolis už nemôžeme hovoriť o lineárnom raste, extrapolácii, ale o kombináciách a interakciách jedného teritória s inými teritóriami, o vrstvení a splývaní viacerých rovin – vrstiev. Metropolis rozpúšťa tradičné hierarchické a centralizujúce štruktúry do viac či menej homogénnych sieťových či rizomatických štruktúr, ktoré sú dynamické, neukončené, podporujúce i prerušujúce toky (informácií, kapitálu, ľudí i tovaru), miesta, ktoré kumulujú i miesta, ktoré sú (zdanivo) prázdne¹¹. Územie metapolis sa stáva komplexným systémom simultánnych vzťahov a udalostí, podmienených alebo ovplyvnených väčšou či menšou efektívnosťou možných kombinácií medzi jednotlivými vrstvami aktivity, ktoré ju charakterizujú. Na pochopenie špecifík metopoly je dôležité práve vrstvenie a prelínanie rôznych funkcií, udalostí, na rozdiel od monofunkčných fyzických zón metropoly. Na rozdiel od tradičného chápania verejného priestoru metropoly, ktorý sa dať stotožniť s fyzickým miestom, verejný priestor

71

metopoly možno definovať ako prelínanie fyzického a virtuálneho priestoru (kyberpriestoru).

Metropolis, ako o nej uvažovali jej architekti, je reprezentovaná predovšetkým svojou fyzickou substanciou, hmotou a hmotnosťou svojej architektúry, ktorá člení a definuje urbánny priestor. V koncepte metropoly stále prežíva predstava mesta ako estetickejho objektu, ktorého vizuálnu štruktúru možno vypojskovať. Modernistické predstavy funkcionalistických architektov a urbanistov už sice prinášajú so sebou priestorový rozpad klasickej urbánnej štruktúry, na druhej strane sú navrhované ako formálne projekcie, ktoré sa svojou podstatou nelíšia od spôsobu, akým sa robili barokové zásahy do mesta či urbanistické koncepty 19. storočia. Zmenil sa iba estetický slovník – podstata – projekcia dopredu známej estetickej predstavy ostala nezmenená. Haussmannova vizia línií kompozičných osí, pretínajúcich sa v sústave námestí vytvárajúcich rôzne hierarchizovaný mestský priestor, je hľadiskom metódy zhodná s podstatne homogénnejším, abstraktným, ortogonálnym rastrom Le Corbusiera. Viera v možnosť projektu metropoly bola možná len za súčasného prijatia karteiánskej paradigmy – svet (a potreby ľudí v ňom) je mechanicky redukovaný na svoju hmotnú, materiálnu zložku, ktorého fungovanie je vyjadrené funkcionálou mechanického stroja. Tak, ako je možné predvídať akciu takéhoto stroja, nie je ľahké predvídať ani budúci rozvoj a potreby metropoly, ktoré sa dajú vyjadriť čírou kvantifikáciou. Tento postup dosial priliehavý názov projekcia (premietaanie), čo je bežné pomenovanie spôsobu, akým sa navrhuje architektúra, urbanizmus. Pri projekcii (premietaaní) je dôležitý moment prítomnosti dopredu známeho obrazu (hoci len v myсли viac či menej disponovaného autora), ktorý sa premietne pomocou konvenčných symbolov do plánov, projektov. Projektanti metropoly predpokladali, že budúci stav sa dá prognózovať

na základe lineárnej extrapolácie súčasného stavu. Metódou projekcie môže zaznamenať čiastkové úspechy aj v súčasných podmienkach, jej úspech je tým istejší, čím menšie územie riesi a, naopak, architekt môže splniť zadanie developera a vytvoriť (často len ilúziu) fungujúceho a estetického urbánneho mikrosveta, ale len čo sú prekročené jeho hranice, naráža na problémy s jeho integráciou do organizmu mesta. Metódou projekcie metopoly zlyháva, keď má zachytiť celé mesto a čo i len načrtiť prognózu jeho vývoja. Súčasný urbanizmus zdedil techniky plánovania, ktoré sú už pre opis reality metropolis nedostatočné. Hlavným problémom je to, že tieto techniky sa zoberajú len fyzickým priestorom mesta a nepočítajú s ďalšími nemateriálnymi – virtuálnymi rovinami, ktoré sú už neoddeliteľnou súčasťou každej metapolis. Metropolis tak možno úspešnejšie opísť pojiami z teórie chaosu ako sieť atraktorov, samoorganizujúce štruktúry, gravitačné polia, vektoru rastu, supravodivé topografie schopné ustavičnej sebareorientácie – techniky, ktoré umožňujú opísť dynamické systémy v ich ustavičnej zmene. Polycentrická štruktúra metropolis umožňuje účinnejšie sa vyrovnáť s náhlymi stavmi nestability spôsobené permanentnou fluktuáciou kapitálu (obr.9). Metropolis teda okrem svojej relatívne statickej materiálnej substancie tvorí nesmierne dynamický systém, ktorý je neviditeľný a je fakticky permanentne v interakcii s bližším či úplne vzdialeným okolím. Mapa metopoly už jednoducho nemôže byť len záznamom jeho fyzického priestoru a funkcií v ňom rozmiestnených. Klasický územný plán mesta je technika, ktorá čoraz ľahšie dokáže zabezpečiť uspokojivý rozvoj mesta. Územný plán súčasnej metopoly je klasická mapa, ako to bolo v prípade metropoly, s farebnými škvunami rozmiestnenia jednotlivých mestských funkcií, o ktorých sa tvorca mapy domnieva, že sú na správnom mieste. Hoci je táto domnieka podložená množstvom analýz

8 |

9 |

a expertíz, prevládajúca farba použitá pri metapole, by mala byť farbou označujúcou polyfunkciu – a jej kvalitu špecifikovať sériou parametrov, ktoré sa dajú jednoducho kvantifikovať bez toho, aby sa nežiaduco znížila flexibilita plánu. Parametre ako maximálna emisná či hluková záťaž územia, počet automobilov okupujúcich danú funkciu, svetrotechnické parametre, percento zelene – to sú všetko hodnoty, ktoré sa dajú ľahko kvantifikovať, kontrolovať, pri zachovaní potrebnej flexibility. Spomenuté parametre sú zároveň tými, na ktorých prekročenie je najviac citlivé obyvateľstvo metopoly. Pružnosť územného plánu je dôležitým predpokladom na udržanie jeho legitimity. Jej základom je dosiahnutie politického konsenzu o rozvoji nejakého územia. Od zadania a formulácie vstupov po dosiahnutie tohto konsenzu zvyčajne uplynie mnoho rokov, čo pri súčasnej dynamike vývoja znamená, že fakticky hned po jeho schválení možno začať s prípravou nového plánu. Mesto vlastne nezažije moment, keď by mu nejaký plán vyhovoval. Autority zodpovedné za vývoj mesta sú odsúdené byť neustále o krok pozadu za vývojom mesta.

Snahou architektonického a urbanistického výskumu by malo byť hľadanie takých metód a postupov, ktoré dokážu zaznamenať a opísat aj jeho nemateriálne vrstvy a zachytiť jeho pohyb, dynamiku, rytmus v rôznych časových cykloch a úsekokoch. Ich vizualizácia by mala dokázať odhaliť nové mapy mesta, ktoré môžu byť radikálne odlišné od máp zachytávajúcich fyzickú substanciu mesta, ale často môžu byť presnejšie a definovať či diagnostikovať vitálne body mestských štruktúr s výšou účinnosťou ako tradičné metódy. Jednou z týchto metód môže byť využite potenciálu virtuálneho modelovania na konštrukciu

novej mapy mesta – stáva sa novým možným nástrojom na vizualizáciu virtuálnych tokov kapitálu, informácií, dokáže zachytiť časové cyklické zmeny a rytmy mesta, dokáže parametricky pružne reagovať na zmeny v pláne – už nie statický plán, ale pružný model¹². Už nie vyprojektovaná vizia budúceho stavu, ale flexibilná homeostáza urbánneho prostredia, reagujúca na akciu adekvátnou reakciou. V konečnom dôsledku všetky snahy o plán metopoly, by mali smerovať k tomu, aby vytvorili mestské prostredie, ktoré je ekologicky udržateľné, esteticky prijateľné a umožňovali existenciu bez väčšieho pocitu ohrozenia, než je to v súčasnej zložitej dobe možné.

Pojem METAPOLIS je pracovný názov pre pomenovanie postindustriálneho mesta. Tento pojem sa v súčasnosti len napĺňa obsahom, paralelne s ním existuje veľké množstvo pomenovaní, ktoré majú ambíciu postihnúť ráz a vlastnosti postindustriálneho mesta. Takmer každý autor, ktorý sa venuje tejto téme sa pokúša presadiť vlastný názov, mnohé z nich sa obsahovo viac či menej prekrývajú. V tejto chvíli je predčasné odhadovať, ktoré pomenovanie sa presadí, a tak sa stane úspešným, ako to bolo v prípade dnes už ustáleného pojmu metropoly. Výhody pomenovania metopoly spočívajú v tom, že je schopné poskytnúť rámc na pokrytie najrôznejších variantov mesta a vytvoriť škálu subkategórií postindustriálneho mesta. Niektoré príklady pokusov o pomenovanie novej urbánej situácie na konci 20. storočia:

Global City (Saskia Sassen),

Informational City (Manuel Castells),

Edge City (Joel Garreau),

Postmetropolis, Cosmopolis (Eduard W. Soja)

Non City (Félix Duque)

Polis	Metropolis	Metapolis
Klasické	Moderné	Súčasné
Absolútne	Relativne	Interaktívne
Fixné	Stabilné	Dynamické
Metafyzické / Fyzické	Fyzické / reálne	Reálne / virtuálne
Esenciálne	Materiálne	Informačné
Analógové	Mechanické	Digitálne
Rituálne	Funkčné	Operatívne
Symbolické	Dogmatické	Oportunistické
Hierarchické	Pozičné	Taktické
Kontinuálne	Diskontuačné	Striedavé
Kompaktné	Fragmentované	Fraktálne
Exaktné	Precízne	Kombinatorické
Pedvídateľné	Merateľné	Diferenciálne
Norma	Typ	Gén
Proto-logické	Typologické	Topologické
Uniformné	Variabilné	Evolučné
Formálne	Abstraktné	Zmiešané
Čisté	Puristické	Hybridné
Kontrola	Rád	Synergia
Kód	Vzťah	Kombinácia

Tabuľka charakteristických pojmov pre jednotlivé typy miest
Tabuľka podľa Kolektív: Metropolis – the dictionary of advanced architecture. Barcelona, Actar 2003, s. 626.

Post-it City (Giovanni La Varra)**Generic City** (Rem Koolhaas)**City of Exacerbated Difference – COED©**

(Rem Koolhaas)

Metacity Datatown (MVRDV)**City of Bits, Networked city** (William J. Mitchell)

Uvedené pomenovania predstavujú možné jednotlivé fazety mnohorozmerného fenoménu metapoly. Niektoré zachytávajú väčšiu časť jeho podstaty, iné pomenovaním vyjadrujú nejakú kľúčovú vlastnosť. Niektoré upriamujú pozornosť na veľkosť a rýchlosť rastu či globálny význam, iné zdôrazňujú význam virtuálnej sféry alebo nedostatok charakteru povýšený na poznávací znak. Niektoré zasa zdôrazňujú jeho ekologickú sebestačnosť či nezávislosť od centra, alebo naopak, novú centricitu, napojenú na globálne toky. Pojem metapoly má potenciál obsiahnut ich do jedného komplexného pojmu, ktorý je vyjadrením fenoménu súčasného mesta, mesta postindustriálnej paradigmy.

Metropolis je komplexný fenomén, ktorý je prieemetom zmien v ľudskej civilizácii na prahu 21. storočia do podoby mesta. Tieto zmeny zasahujú všetky oblasti života – prácu, bývanie, prežívanie voľného času. Je to mesto, ktoré zažilo vpád digitálnej sféry do svojho organizmu. Mesto, ktorého rozmary a počet obyvateľov presiahli čokoľvek, čo bolo v histórii vybudované a táto veľkosť prináša situácie, ktoré tvoria novú kvalitu, z ktorej je utkané jej tkanivo; kde chaos je stav, z ktorého dokáže profitovať. Mesto, ktoré má ambíciu pohliť okolitú krajinu, ale zároveň umožňujúce zažiť mestský život bez toho, aby sme žili v meste. Mesto, ktoré nahradilo kontext prostredím. Mesto, ktoré už nemôže byť vyprojektované, ale musí byť negociovane svojimi užívateľmi. Kde je poľnohospodárstvo spriemyselnene a krajina urbanizovaná. Mesto, ktoré dokáže otočiť pomer na päť dní na vidieku a dva dni v meste. Metropolis sa dokáže správať ako počítačový čip – ponúknut čoraz viac, na čoraz menší ploche. Nahrádza homogenitu rozmanitosťou, abstraktnú geometriu vrstvami krajiny. Je multikultúrne, multietnické, generujúce udalosti, ktoré tvoria jeho podstatu. Iba úplná otvorenosť impulzom mu dokáže zabezpečiť prežitie. Relativitu moderny nahradza interaktivitou, stabilné dynamickým, reálne virtuálnym, mechanické digitálnym, fragmentálne fraktálnym, variabilitu evoľučiou, typológiu topológiou, puristické hybridným, typ génom; rád je nahradený synergiou, hmota informáciou, dogma oportuizmom. Bude to mesto, ktoré vznikne prepojením noosféry s technosférou, premenlivé, dynamické, reagujúce. Jeho nemateriál na vrstva umožní omnoho väčšiu prispôsobivosť potrebám jednotlivca ako metropola, vznikne možnosť ušiť si mesto na mieru. Jeho budúcnosť sa nedá na kresliť do plánu, ale vyjadriť v stratégii rozvoja. Je to

mesto, ktoré musí riešiť prehlbujúce sa rozdiely medzi jeho obyvateľmi a znížiť svoju ekologickú náročnosť. Je to mesto radikálnej plurality, priestor takmer všetkých potencialít a priestor našej existencie.

Štúdia bola spracovaná v rámci vedeckého výskumu nadvážujúceho na tému dizertačnej práce.

¹ Pojem paradigmou používanom v zmysle, ako ho vo svojom klasickom diele z roku 1962 Štruktúra vedeckých revolúcii definoval Thomas S. Kuhn. Hoci Kuhn skúmal vývoj a priebeh zmeny paradigmy na poli vedeckého výskumu, pojem samotný, ako aj samotný proces zmeny sa prenesol do širšieho kultúrneho a civilizačného kontextu.

² Témou sa ako jeden z prvých obšíornejšie zaobral Mircea Eliade. V diele Posvätná a profáne sa výsledky jeho bádania na túto tému dostali i mimo antropologické a religionistické odborné kruhy a pomohli pri formulovaní fenomenologických a existencialistických pohľadov na mesto, ktoré potom významne prispeli k demontáži postulátov CIAM-u. V spomenutom texte Eliade na inom mieste píše: „Pre náboženského človeka priestor nie je homogenný (rovnorodý); priestor má určité trhliny, zlomy: existujú určité časti priestoru, ktoré sa kvalitatívne odlišujú od iných. ... Existuje na jednej strane priestor, ktorý je posvätný a ktorý je v dôsledku toho „silný“, významuplný, a na druhej strane priestory, ktoré sú neposvätené a ktoré preto nemajú vlastnú štruktúru a vlastnú konzistenciu, ktoré sú amorfné.“ V takomto ponímaní sa podľa autora v zlomoch a ruptúrach priestoru odhaluje pevný bod, stredová os celej budúcej orientácie – „prejav posvätná ontologicky zakladá svet“. V mnohých prípadoch sa posvätný okrosok okolo takéhoto bodu stáva kondenzačným jadrom, okolo ktorého vzniká mesto. Toto jadro, stred (či omfalos – pupok) je často vytvorený priesiečníkom (križovatkou) dvoch osí sledujúcich priebeh svetových strán, tak, ako cardo a decumanum predstavujú typický príklad tejto situácie.

³ Norberg-Schulz tak vo svojich tvrdeniach pokračuje z pozície teoretika architektúry v myšlienkovej línií skúmajúcej základný vzťah človeka a sveta, ktorá patrí medzi základné filozofické otázky a ku ktorej sa vo väčšej či menšej mieri vyjadril každý významnejší filozof pri formulácii svojich ontologických východísk. V 20. storočí to bol predovšetkým nemecký filozof Martin Heidegger, ktorého práca Bauen, Wohnen, Denken sa stala významným materiálom pre neustále interpretácie na poli architektúry a urbanizmu.

⁴ Myšlienky Michela Foucaulta, ktoré zverejnili vo svojej prednáške z roku 1967 nazvanej Des Espaces Autres (Priestory inakosti), v ktorej skúma vzťah medzi utopiou a heterotópiou. Utópia, pojem, ktorý do európskeho kultúrneho kontextu prinesol Thomas Moore vo svojej rovnomennej knihe z roku 1516, je miesto či umiestnenie (emplacement) mimo reálneho miesta, rešpektívne na ne-miesto, zároveň však dokážu reálne pôsobiť na spoločenské vedomie a vytvárať nový referenčný rámec medzi myšleným (ireálnym) a reálnym. Foucault v každej dobe a v každej spoločnosti nachádza miesta, ktoré sú druhom reálne uskutočnených utópií: „Sú to miesta mimo všetkých z možných miest a zároveň ich možno jednoznačne lokalizovať. Keďže sú tieto miesta celkom odlišné od miest, ktoré odzrkadľujú a o ktorých vypovedajú, nazvem ich protikladne k utópiám – heterotópie.“

⁵ Tak ako mesto voľakedy symbolizovalo poriadok uprostred chaosu (divočiny), dnes nepredvídateľne (chaoticky) bujnie a spotrebúva čoraz väčší podiel substrátu, z ktorého žije. Tento substrát sa zároveň stáva (čiže dosiahnutelným) ideálom a predmetom týžby väčších obyvateľov mesta. Napľananie týchto týžob v podobe migrácie do vŕkendových sídiel na vidieku

a turizmus všeobecne predstavujú ďalšiu záťaž, s ktorou sa musí vypočať už aj tak ľahko skúšaný zvyšok krajin.

⁶ Globalizácia je jedným z kľúčových pojmov pri štúdiu modernizácie, bez pochopenia ktorých nie je možné opísan a súčasnú urbánnu situáciu. Je to pojem, ktorý je nesmieňe komplexný a ktorého skúmanie dnes tvorí samostatnú vednú disciplínu, v ktorej jednotliví autori ľahko hľadajú konsenzus. Zložito hľadajú zhodu aj na základnom fakte, či je globalizácia kontinuálnym výstupením predchádzajúcich historických procesov, alebo ju treba vnímať ako kvalitatívnu zmenu, diskontinuitu v dejinnom vývoji, úplne novú epochu. Bez globalizácie nie je metropolis. Globalizácia bola jedným zo spúšťačov procesu transformácie metropoly na metapolu. V práci sa opieram najmä o príspevky Giddensa, Baumana, Williama M. Robertsova. V prípade dosahu globalizácie na urbánnu situáciu sú zásadné príspevky Saskie Sassen.

⁷ Na pochopenie prvej fázy vývoja Metropolis môžeme študovať množstvo odborných textov. Plastickejší obraz poskytne prečítanie dvoch-troch základných diel Charlesa Dickensa.

⁸ Samotný pojem metropolis použil prvýkrát v tejto súvislosti François Ascher vo svojej eseji Métropolis ou l'avenir des villes (1995) a zdá sa, že v súťaži rôznych pomenovaní, ktoré by výstižne charakterizovali dnešné mesto je to práve tento názov, ktorý sa mohol najúspešnejšie naplniť pestrým a protirečivým obsahom, ktorý tvorí mesto súčasnosti.

⁹ Metropa sa snaží o menej invazívne, ale v konečnom dôsledku o efektívnejšie riešenia, ktoré vo väčšej miere rešpektujú reálne pomery – namiesto utopie, ktorú sa nikdy nepodarí realizovať v naplánovanom rozsahu, sa snaží cielenými zásahmi zmieriť najkritickejšie problémy slumov, predovšetkým budovaním infraštruktúry či zariadeniami verejných služieb. Typickým príkladom takéhoto prístupu sú práce skupiny Urban Think Tank z Caracasu, Venezuela, pod vedením Alfreda Brillembourga a Huberta Klumpnera, ktorí na základe štúdia miestnych podmienok navrhli niekoľko stiebav a zásahov do lokálnej verzie slumu, barrios – išlo predovšetkým o vybudovanie lanovky, ktorá na prudkom svahu barrie vytvára chrbtovú kost verejnej dopravy, okolo ktorej sa môžu rozvíjať ďalšie verejne prospěšné funkcie. Tento model zlepšenia urbánnych podmienok nie je taký radikálny ako modernisticke riešenia, je viac „soft“, nevychádza z univerzálnych princípov, ale využíva (ad hoc) riešenia špecifické pre miestny kontext, exkluzívnu expertízu architekta doplnia o významný podiel participácie obyvateľov a užívateľov miesta.

¹⁰ Značná časť suburbánskej populácie žije v strážených enklávach s kontrolovaným vstupom – tieto enklávy sa postupne menia z komerčného združenia (typu landowners associations), vytvárajú si vlastné regulatív (po)užívania daného územia a postupne ziskávajú status, ktorý vytvára samostatné mesto uprostred mesta. Mesto je tak rozdelené na bezpečné oblasti a zóny pod kontrolou gangov, ktorým je lepšie zďaleka sa vyhnúť.

¹¹ Podľa Kolektív: Metropolis – the dictionary of advanced architecture. Barcelona, Actar 2003.

¹² Príkladom by mohol byť model podobný hre Sim city, využitý pre potreby plánovania. Priekopnícke postupy parametrických metod úrbaného navrhovania sú obsiahnuté v prácach MVRDV, Kas Oosterhuis a vo výskumoch kolektívov z Die Eidgenössische Technische Hochschule (ETH) Zürich.